

მკ. თაყაიშვილი.

სომხეთ-საორბელის ქველების წარწერები.

ნიწილი პირველი

(ამოღებულია კრებული «კავკასიონი»-დან № 1-2)

პარიზი. 1929 წ.

სომხით-საოკრაინულ კვლევის წარწერები.
(ნიწილი პირველი)

ქვემო მოყვანილი წარწერები შეკრებილია 1894—1900 წლებში. ესენი უნდა დაბეჭდილიყო წერილების რიგში, რომელთა სურათი სახელი იყო «არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი» და რომელნიც იბეჭდებოდენ ჟურნალ «მომბეში», მაგრამ 1905 წელს «მომბე» დაიკეტა და მასალის ბეჭდვა შესწყდა. რაც დაიბეჭდა, ის შემდეგ ცალკე წიგნათა გამოვიდა (იხ. არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი წიგნი პირველი. ტფილისი, 1907). პირველ გვერდის შენიშვნაში ამ წიგნისა ნაჩვენებია, რა უნდა ყოფილიყო მოთავსებული ამ გამოცემაში და ვინ შეგვიწყო ხელი და დახმარება ამოგვიჩინა ჩვენი სხვა და სხვა დროს მოგზაურობის დროს.

შემდეგ ამ მხარეს ჩვენ გავგზავნეთ გეგმების და სურათების გადმოსაღებად იმ ძეგლებისა, რომელნიც ჩვენ ნახული გვქონდა, სამოქალაქო ინჟინერი კალგინი, მისი თანაშემწე გ. ებრაელიძე და მხატვარი გრინევსკი. ზოგი ამათი შესრულებული გეგმები გამოცემულია ჩვენს არხეოლოგიურ მოგზაურობათა ალბომში, რომელსაც ჩვენმა უნივერსიტეტმა დაარქვა: «ქართული ხუროთმოძღვრების ალბომი», შედგენილი პროფ. ექ. თაყაიშვილის მიერ, ტფილისის უნივერსიტეტის გამოცემა, 1924 წ. იხილეთ აგრეთვე ჩვენი «კატალოგი ძველი ქართული ხუროთმოძღვრების გამოფენისა», ტფილისი. 1920. გვ. 17—16.

მ
R620
3

ფოტოგრაფიული სურათები ძეგლებისა მოიპოვება ერმაკოვის კოლექციაში. რომელიც ეხლა საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას და ტფილისის უნივერსიტეტს ეკუთვნის, ზოგიც, მცირე ნაწილი, როინიშვილის კოლექციაშიც იყო. ფოტოგრაფი როინიშვილი ჩვენი მოგზაურობის დროს შეგვხდა ბოლნისში.

1852 წელს ამ მხარეში იმოგზავრა ნუმისმატმა და არხეოლოგმა პოლკოვნიკმა ბარტოლომეიმ, გადმოიღო წარწერები ესტამპაჟით და გაუგზავნა ბროსეს. ბროსემ გაარჩია და დაბეჭდა Mélanges Asiatiques-ში, t. II, p. 264—344. ბარტოლომეის დიდის მასპინძლობით შეხვდა და დაატარა ეს ადგილები დიმიტრი ორბელიანმა.

მოსკოვის არხეოლოგიურ საზოგადოების გამოცემაში ეგრედ წოდებულს მატერიალებში კავკასიის არხეოლოგიისა (ტ. VII, გვ. 63—64) აღ. ხახანაშვილს მოუქცევია სტატია პითარეთის მონასტრის შესახებ, მაგრამ აქ არა თუ ახალი არაფერი არ არის, არამედ არსებული ცნობებიც ვერ არის ჯეროვანად გადმოცემული. ახალი მართლ ისაა, რომ ცნობას დართული აქვს მხოლოდ ერთი პატარა სურათი მონასტრისა ერმაკოვის მიერ გადმოღებული.

ეხლა ხანს ვნახეთ საქართველოს მუზეუმის მოამბე, ტომი III, 1927 წელი, რომელშიაც მოთავსებულია ახალგაზდა მკლევარის გ. ჩიტაიას სტატია: «პითარეთისა და გუდარეხის საფლავის ქვები», გ. 110-126. აქ მოყვანილია წარწერები ცხრა სასაფლაოს ქვისა პითარეთის მონასტრისა და დართული აქვს ესტამპაჟით გადმოღებული სურათები.

რათი ერთი საუკეთესო სასაფლაოს წარწერისა, მე—8 მის სტატიაში და მე—9 ჩვენსაში. თავი წარწერა ეკლესიისა მას არ მოჰყავს, მაგრამ ამბობს, რომ მისი წაკითხვა ახალ კონიექტურებს მოითხოვს (ბროსეს წაკითხვასთან შედარებით) და სასურველია იგი გამოიცეს ხელმეორედ. წარწერა მას ესტამპაჟით გადმოუღია და გადაუცია საქართველოს მუზეუმისათვის.

ჩვენთვის ჩიტაიას წერილში ახალია წარწერა მარანისა 1696 წლისა, რომელშიაც იხსენიება წინამძღვარი იობი (გვ. 118). ეს წარწერა ჩვენ არ შეგვინიშნავს. ჩვენ ვიყავით პითარეთში 1896 წელს. გავემგზავრეთ ტანძიდან, ჩვენთან იყვნენ: ჩვენი მასპინძელი გიორგი ორბელიანი, მისი ვეჭილი გიგო შანშიაშვილი, ჩემი თანამოსამსახურე არ. ქუთათელაძე და გ. ორბელიანის მსახური. მანამ მე თავწარწერას ვარჩევდი, ჩემი თანამგზავრნი შეუდგენ საფლავის ქვების გამოჩენას, რომელნიც დაფარულნი იყვნენ ნესვით და მტვერით. მათ ოთხი საათი მოანდომეს ქვების გაწმენდას. სულ გამოჩენილ იქმნა 18 სასაფლაო. საფლავის ქვების წარწერები სანახევროდ იყვნენ დაცულნი. უმეტესი მათგანი დაწერილი ყოფილა მარმალის ქვებზე და ისე ჩაკერებული სასაფლაოს ლოდებში. ასეთი მარმარილოს რვა ქვა ამოუღიათ და დაუტაციათ. დარჩენილა ის წარწერები, რომელნიც უბრალო ქვებზე წერებულა. ჩვენ მოვასწარით გარჩევა 9 წარწერისა, მეთექვანმეორე წამოსვლისხანს შევამჩნიეთ საკურთხეველში და გარჩევა და გადმოწერა ველარ მოვასწარით, გვაგვიანდებოდა, ტანძიის გზა დაკიდული მთით იყო, ტყიანი. საკურთხეველის სასაფლაოს წარწერა არც ჩიტაიას წერილშია. ჩიტაიას წერილის შემდეგ შეგვეძლო სასაფლაოს წარწერები აღარ აგვეწერა, მაგრამ შედარებიდან აღმოჩნდა, რომ ჩვენს შემდეგ ზოგი წარწერა კიდევ უფრო დაზიანებულია და სრულად აღარ იკითხება. შეადარე მაგალითათ ჩვენი მე—4 წარწერა, რომელიც მთელათ არის აღდგენილი, და ჩიტაიას მე—3, სადაც გამოუცნობი რჩება, თუ ვინ მარხია ლოდს ქვეშ. რაც შენახულა, იმაშიაც აქა-იქ მცირე განსხვავება არის წაკითხვაში და ამიტომ მოგვყავს მომავალი მკვლევარისათვის გულდასმით შესამოწმებლად. საჭიროა ამ წარწერების ფოტოგრაფიულად გადაღება.

პითარეთის მონასტრის წარწერები *).

წარწერების განხილვას ვიწყებთ პითარეთის მონასტრიდან, მაგრამ საჭიროთ ვრაცხთ შევნიშნოთ, რომ ყველა ქვემო მოყვანილი წარწერების გარჩევა ბოლნისის სიონის წარწერების დართვით ჩვენ წაკითხული გვაქვს მოხსენების სახით საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების სხდომაზე 1920 წელს (სხდომის ოქმი ეხლა მე არა მაქვს ხელში). ამას გარდა აწერილობა პითარეთის მონასტრისა, ტანძიის ეკლესიებისა თევდორ-წმინდანებისა, ქვეშისა, გეგმებით, წარწერებით და ზოგიერთი ფოტოგრაფიულის სურათებით სხვა სტატიებთან ერთად გაგზავნილი იყო ნ. მარტთან აკადემიის გა-

*) გეგმა მონასტრისა იხილე ჩვენს ალბომში. სურ. 44. სხვა გეგმები, ფასადები და აქვარელით გადმოღებული მხატვრობანი გრინევსკისა (იხ. ჩვენი კატალოგი ხუროთ მოძღვრებათა გამოფენისა, გვ. 19, № 158—164) დაცულნი არიან საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების მუზეუმში და საჭიროებენ გამოცემას.

მოცემაში დასაბეჭდათ, სადაც წინეთ იბეჭდებოდა ზოგიერთი ჩვენი სტატიები, მაგრამ დროთა ვითარების გამო არ დაიბეჭდა და ჯერ არც უკან მიგვიღია. აქ მართლაც წარწერების გარჩევა გვაქვს მიზნათ დასახული.

თავი წარწერა პითარეთისა, რომელიც მოგვითხრობს მონასტრის აშენების ამბავს, ამოჭრილია ექვს ქვაზედ შიგნით სამხრეთის კარის ბჭისა, აღმოსავლეთის კედელზედ, თალის მსგავსი გრეხილიანის ჩუქურთმის ქვეშ. წარწერა იმდენათ დაზიანებული არ არის, რამდენათაც შემთურვილია ჭუარტლით მწყელების ნანთებ ცეცხლისაგან. ასომთავრული ასოები წარწერისა ღრმათ არ არიან ამოჭრილნი და არც კლასიკური ხანის სილამაზეს მოგვაგონებენ. ბარტოლემეის მიერ გადმოღებული წარწერა ალბათ არ სცოდნია თ. ჟორდანიას, რომელსაც წარწერა მოჰყავს (ქრონიკები, II, გვ. 177) იაკიმოვის მიერ გადმოღებულის პალეოგრაფიული პირიდან ბევრათ უფრო დამახინჯებულად, უფრო მეტის სიტყვების გამოშვებით და შეცდომებით, ვიდრე ბროსეს აქვს. ფოტოგრაფიულს სურათს წარწერისა აქ ვერ ვათავსებთ, ვინაიდან მართთან არის გაგზავნილი და მეორე სურათი, რომელიც ხელთა მაქვს, უვარგისია და გამოცემა არა ღირს. ერთი ორი სიტყვის გარდა, რომელიც ფრჩხილებში მოგვყავს, წარწერის აღდგენა შეუძლებელია ასე:

ქ. ს`ხ ლთა მ`მისათა და ძისათა და ს`ლისა წ`ისათა: შ`წვნითა და მხ`ბთა ყ`დ 1
წ`სა ლ`თს შ`ლის [ა] და წ`თით`ა რ`ნი ს`კნიტგ`ნ ს`თნო ეყვნ`ს ქ`ა ლ`სა ჩ`ნსა ღმრს
ვიქმნ მ`ნდბითა. ღმრთა. მე ქეთრ ქჯფმსძე ამირეჯიბი თჯთ მპყრბლმსა
ძ`ლრის მფთ მფსა გ`ისი აღმ`ნბდ ამს მ`ნსტ`რსა. და სყდრსა დედის ღ`ის არფვისი ჰრ
თეს თნ`რ ჩ`მსა ლაშრისა და კრმლითა მოგბ`ლისა ვიყ`დენ ტნძიამ და თვდრ 5
წ`ნი ჩმთავე კრმლთა მონგ`ბთა სფ`სათა. მათვე ღ`თვ სნ`ტრელთა დიდთა: მ`ფთა
|ჩ`თა| სბ`ნდ შ`ვსწრნ მ`ს ყ`დ წ`სა ლ`თს მშ`ბლსა ფიტ`რთისსა. სმლცვლდ. მფ`ბსა, მ`თსა
|და ც`მსა| ჩი`სა ს`ლსა. მშ`ბლთა და ძმ`თა შვლთა და მ`მვლთა ჩ`მთა თ`ს არა
ვისგნ. შეიცვლენ არცარ`ფ ვისსა მრთ`ლ აქს ვ`ტყი მწმ`ბითა: ღ`მთა და რამნცა
გმოაჯნეს ანუ ქცევ`დ იკ`დროს და ამს მნ`სტრისა დაკლებდ დიდი მყოს 10
გინა მცირე კ`რლ იყოს: დაუსბ`მისა ღ`თისა. პირ`თა, მკ`დრფ და ც`ცხლი ა`ნ:

ამ წარწერაში ასო «ა» იხმარება ასო «ი»-ს მაგიერ იმ შემთხვევაშიც, როდესაც მის წინ სხვა ხმოვანი ასო არ იგულისხმება, მაგალითად; ღმრს (მე-2 სტრ.), მანდობითა (მე-3 სტრ.), თჯთ მპყრობელმსა (იქვე), საფასითა (მე-6 სტრ.; აქ კიდევ შეიძლება ვიგულისხმოთ სრული ფორმა საფასოათა), ცოდვილისა (მე-8 სტრ.), მყოს (მე-10 სტრ.), მკუდარფ (მე-11 სტრ.).

არის შემთხვევა, სადაც უნდა ყოფილიყო ა და ჩვენ ვხედავთ ასო «ი»-ს, მაგალითად: «დაუსბ`მის» უნდა ყოფილიყო დაუს`ბმის და მაშინ იქნებოდა ჩვეულებრივი ფორმა «დაუსაბამისა», ეხლა კი იძულებული ვართ წავიკითხოთ «დაუსაბამისა».

ასოები ო და უ წარწერაში გამოხატულნი არიან ერთი და იმავე ასოთი, რომელიც შემდეგი დროის ასომთავრულ «უ»-ს უფრო გავს ვიდრე «ო»-ს. მაგალითად სიტყვებში: «დაუსაბამისა» (მე-11 სტრ.) და «მყოს» (მე-10 გვ.) «ო» და «უ» ერთმანეთისაგან არ განირჩევიან.

ნათესაობითი ბრუნვაში სიტყვები ხშირად შეკვეცილი ფორმით არიან წარმოდგენილი ვიდრე სრული: «ღ-თს მშობლის» (მე-2 სტრ.), ღ-თის მშობლისა მაგიერ, «დედის ღმრთის» (მე-4 სტრ.) დედისა ღმრთისა მაგიერ. «ძლიერის» (მე-4 სტრ.) ძლიერისა მაგიერ. ამავე ბრუნვაში სიტყვის მაგიერ «გიორგისა», გვაქვს მეორე ფორმა «გიორგისი» (მე-4 სტრ.).

აღსანიშნავია კიდევ ასო «ვ» ხმარება «უ»-ს მაგიერ კლასიკური დროისა სიტყვაში «ეყვნეს» (მე-2 სტრ.) «ეყუნეს» მაგიერ. ეს მაგალითი გვაფიქრებებს, რომ შესაძლო იყო სხვა ამგვარ შემთხვევაშიც «ვ» ყოფილიყო «უ»-ს მაგიერ, რომ სიტყვები შემოკლებით არ იყოს გადმოცემული, მაგალითად ფორმები: «მკვდარი» მკუდარი-ს მაგიერ (მე-11 სტრ.), «აქვს», «აქუსს» მაგიერ (მე-9 სტრ.) და სხვა.

შემოკლებული სიტყვა «ქვთრ» ნიშნავს: «ქავთარ»-ს, მაგრამ გადაჭრით ძნელია თქმა «ქჯფდსძე» როგორ უნდა წავიკითხოთ: ქაჯაფაძსძე თუ «ქუჯაფაძსძე», ყოველ შემთხვევაში შეუძლებელია ვიგულისხმოთ აქ «ქოტაფაძსძე», როგორც თ. უორდანიას კითხულობს (ქრნ. II, 177).

«მართალ აქუსს» ნახმარია სიტყვების მაგიერ «სიმართლე აქუსს».

სიტყვის შემდეგ «რამნცა» (მე-9 სტრ.) გამოშვებულია ჩვეულებრივი «კაცმან».

შემოკლებაში «თვდრ წნი» იგულისხმება «თევდორ-წმიდანი», როგორც ქვემოთ დავინახავთ ასეთი სახელობის ეკლესიის წარწერიდან.

ამ შენიშვნების შემდეგ ჩვენ უქარაგმოდ წარწერას ასე ვკითხულობთ:

«ქ. სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისაჲთა, შეწევნითა და მეოხებითა ყოვლად

წმიდისა ღმრთის მშობელისა და წმიდათაჲთა, რომელნი საუკუნიტგან სათნო ეყვნეს ქრისტესა ღმერთსა ჩუენსა, ღირს

ვიქმენ მინდობითა ღმრთისაჲთა მე ქავთარ ქაჯაფაძსძე *) ამირეჯიბი თვთმპყრობელისა, ძლიერის მეფეთ მეფისა გიორგისი, აღშენებად ამის მონასტრისა და საყდრისა დედის ღმრთისა. არაჲ ვისი ჰრ

თავს თვნიერ ჩემისა ლაშქრისა და კრმლითა მოგებულისა. ვიყიდენ ტანძიჲ და თევდორ-წმინდანი ჩემითავე კრმლითა მონაგებითა საფასითა, მათვე ღმრთივ სანატრელთა დიდთა მეფეთა

[ჩუენთა] საბედნიეროდ. შევსწირენ მას ყოვლად წმიდასა ღმრთის მშობელსა ფიტარეთისასა სამლოცველოდ მეფობისა მათისა,

[და ცოდვილისა] ჩემისა სულისა, მშობელთა და ძმათა, შვილთა და მომავალთა ჩემთათჳს. არა-

ვისგან შეიცვალენ, არცარაჲ ვისსა მართალ აქუსს, ვიტყვი მოწმობითა ღმრთისაჲთა. და რამანცა

გამოაგუნეს, ანუ ქცევად იკადროს და ამის მონასტრისა დაკლებად, დიდი იყოს, გინა მცირე, კრულ იყოს დაუსაბამისა **) ღმრთისა პირითა მკუდარი და ცოცხალი. ამინ.»

მეფე გიორგი ამ წარწერისა, როგორ სწორად აქვს განმარტებული ბროსეს, არის გიორგი ბრწყინვალე (1318-1346).

*) ანუ ქუჯაფაძსძე. **) ანუ დაუსაბამოისა.

1.

	ასომთავრულით:	უქარაგმით:
1	ქე შე პტრნი ყფლან	ქრისტე შეიწყალე პატრონი ყაფლან.
ქ	წბთა: და: შწნთა ლთა მე ორბლის შვლმა	ქ. წყალობითა და შეწვევითა ღმრთისათა მე ორბელის შვილმა
5	ყფლან: მეორეთ შვკე: მნსტრი: ესე: და ბრს: და: მთში: მტრსგან: გაოკრბლი: მკდრი მამული: ჩმი: აღვ შინე: სფლი: მა: და:	ყაფლან მეორეთ შევამკე მონასტერი ესე და ბარს და მთაში მტრისაგან გაოკრებული მკვიდრი მამული ჩემი აღვა- შენე, სოფელი მა(61). და
10	ამს: გრეთ: შენი: მამებ რა: სფლი: იწ: ესე: ყნი: დაუტევე: ძეთა: ჩთა: ე: და: დავშკვდრე: ამას შნა: ქკს: ტნთ: შენ	ამას გარეთ შენი მამება- რა სოფელი იწ (17). ესე ყოველი დაუტევე ძეთა ჩემთა ე (ხუთთა) და დავემკვიდრე ამას შინა, ქორონიკონსა ტნთ. შენ-
15	დობა: ყვთ: ჩთნ გდბი.	დობა ყავთ ჩვენთვინ, გევედრები.

ქორონიკონი უდრის 1671 წელს.

ხუთივე შვილი ყაფლანისა მოხსენებულია ერთ სიგელში 1670 წლისა, რომელიც ჩვენ გამოვეცით (იხ. «საქართველოს სიძველენი», ტ. II, გვ. 133). ესენი არიან: პაპუნა, ასლან, ვახტანგ, თამაზ და გიორგი. სიგელში ყაფლანი ჯერ კიდევ ბარათაშვილის გვარს ატარებს. მისი ქალი როდამ იყო ცოლი ქართლის მეფის ვახტანგ მეხუთისა, შაჰ-ნავაზისა («ქართლის ცხოვრება» II, გვ. 308). ჩვენ მიერვე გამოცემულს როსტომ მეფის განაჩენში (1634-1658) ყაფლან ბარათაშვილი სახლის უხუცესის თანამდებობით არის ცნობილი («საქ. სიძვ.» ტ. II, გვ. 122-124). მას ეცილებიან მისივე ნათესავები, მეჯინბეთ უხუცესი პატა და პაპუნა ბარათაშვილები, რომელნიც ამტკიცებენ, რომ პითარეთის თავი მონასტერი მათი საერთო სასაფლაო არის. ყაფლან აცხადებს, რომ მათ პითარეთში ეკუთვნის მარტო ერთი ეკუდერი, ხოლო თავ ეკლესიასთან მათ ხელი არა აქვთ. ჩვეულებისამებრ სამსაჯულომ მეფის თავმჯდომარეობით ყაფლანს ფიცი გადუწყვიტა და ეტყობა ყაფლანს შეუფიცავს კიდევ, ვინაიდან ყველა შენახული სასაფლაოები პითარეთში ეკუთვნიან ყაფლანის შთამომავალთ ორბელიანებს და მათ ცოლებს და არა ბარათაშვილებს. ამას გარდა ჩვენ უკვე გამოვარკვიეთ, რომ პაპუნა ბარათაშვილმა თავის სასაფლაოთ აიშენა ახალი ეკლესია ამლიგში (იხ. ჩვენი რუსულად დაბეჭდილი «არხეოლოგ. ეკსკურსი», II, 4-9). განჩინებიდან სჩანს კიდევ, რომ პითარეთის მონასტერს ეკუთვნიდა ეკლესია. აქ ალბათ იგულისხმება ის ოთახის მსგავსი შენობა, რომელიც კარის ბუის მარჯვნივ მოჩანს და შემდეგი დროის დანართის შთაბეჭდილებას ახდენს (იხ. გეგმა ჩვენს ალბომში, ტაბ. 47).

ასომთავრულით:

- 1 მე: დიდის: ორ
ბელის: შვილის: ბტონი
ს: ყფლნის: უხუცესი: ძე:
სომხითის: მოავი: საორბ
- 5 ლს პტრონი: სბრათიანოს: დ
იდი: თვდი: მეფის: გიორგ
ის: დედის: ძმა: ბტონი: პა
პუნა: გრდვიცილე: და: ძ
ე: არა: მესვა: არცა: ას
- 10 ული: ესოდენის: დიდ
ების: პტრონი: ამ: მცირე
ს: სფლვს: დავემკვიდ
რე: შეძრვდ: კელს: ნ
უ: მყოფთ: შნდობს:
- 15 მიბრძნებდეთ: გვდრ ბი:
ქკ: ტოზ:

უქარაგმით:

- მე დიდის ორბელიანის
შვილის ბატონის
ყაფლანის უხუცესი ძე,
სომხითის მოურავი, საორბე-
ლოს პატრონი, საბარათიანოს დი-
დი თავადი, მეფის გიორგ-
ის დედის ძმა, ბატონი პა-
პუნა, გარდავიცვალე და ძე
არა მესვა, არცა ასუ-
ლი. ესოდენის დიდე-
ბის პატრონი ამ მცირეს
საფლავს დავემკვიდ-
რე. შეძრვად კელს ნუ
მყოფთ, შენდობას
მიბრძანებდეთ, გევედრები.
ქორონიკონს ტოზ.

ქორონიკონი უდრის 1689 წელს. ამ წარწერის პაპუნა არის წინა წარწერაში მოხსენებული ყაფლანის უფროსი შვილი. ის მართლა მეფის გიორგის დედის ძმა იყო. მეფე გიორგი მეფერთმეტე ვახტანგ მეხუთის შვილი იყო როდამიდან, პაპუნას დიდან. როდამ გადაიცვალა 1691 წელს და დამარხულია მცხეთაში (იხ. ჩემი არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი. I, გვ. 123, 108^{*)}). პაპუნა უშვილო იყო და მან იშვილა თავის ძმისწული ერასტი, მაგრამ ამან გამოიწვია დიდი უთანხმოება მის ძმებთა შორის, ამიტომ ყაფლანმა მისცა 1684 წ. 17 იანვარს თავის ძმებს მდივან ბეგს ვახტანგს და სარდარს თამაზს საგანგებო სიგელი, რომლითაც ის უარს ამბობს თავის მხრით საუფროსოს მიღებზე მამულიდან და თანახმაა, რომ ძმებმა მამული თანასწორათ გაიყონ (იხ. საქათველოს სიძველენი, II, გვ. 96).

3.

ასომთავრულით:

- 1 მე დიდის ორბელის: ბტნის...
ლნის
.
.
- 5 ლოს: მ.
დიდი . . . ვნ.
პატრონი ორბელი ამა სა

4.

მხედრულით:

- [მე პაპუნა] ორბელ[იშვილის მეუ] 1
ლლე ბანგიჯა[სპ ყოფილი] .
[მ]ონაზონი ბარბარე: და: [ს]
ქემოსანი ფებრონია:
შენდობას: ჰყოფდეთ: 5
ჩემ: ცოდვილისათვი
ს რათა თქვენცა: მოგეტე

^{*)} გ. ჩიტაია სწერს, თითქოს როდამი რუისში იყოს დამარხული და წყაროდ თ. უორდანიას ქრონიკებს უჩვენებს, მაგრამ ეს შეეცდომია. ეპიტაფია როდამისა ა. ნატროშვილსაც აქვს დაბეჭდილი (იხ. მისი რუსულად დაბეჭ. «სვეტი-ცხოველი», გ. 319).

- 8 მარხობა: დამდვეს: ესე არს
განსასვენებელი ჩი
- 10 ამს: დავემკვიდ:
რე: რ: მთნ: ვს: ესე:
მ: თ: წლისა: მვიც
ვალე: ქკს ტო: და

14 შენდობა: ყვთ გვედრებით.

შენ.: ქორონიკონი უდრის 1682 წელს
(შეადარე ბ-ნ ჩიტაიას ამონაწერს, გვ.
121, სადაც წარწერა უფრო შემოკლე-
ბით იკითხება, ხოლო ქორონიკონი
უდრის 1686 წ.). აქ უნდა იყოს დამარხული რომელიმე ან ყაფლანის ან ასლანის
შვილი. სახელი ორბელი ვერ მოგვცემს გადამწყვეტ საბუთს, ვინაიდან ის მეტ
სახელად ერთვის ხშირად, მაგ. მდივან ბეგი ვახტანგი ზოგჯერ ცნობილია მარ-
ტო ორბელის სახელით. სახელ ორბელს ატარებენ კიდევ ვახტანგის შვილის
შვილი, ერასტის შვილი, და ვახტანგის ძმის გიორგის შვილის შვილი, მაგრამ
მათ ეს საფლავი არ უნდა ეკუთვნოდეს. ისინი მე-18 საუკ. ცხოვრობდნ.

5.

მოსხო ასომთავრულით:

- 1 ბაგრატოა
ნთა ასული
და დიდის
ორბელის: ს
- 5 ძლი სოჯლხნი
ს მეუღლე ბტ
ონი დრჯნ
ამს დვემკ
- 9 ვიდრე ქკს: ტოა

შენიშ.: ქორონიკონი უდრის 1683
წელს. აქ მოხსენებული დარეჯან არის
ჩვენი გამოჩენილი ლიქსიკოგრაფის სუ-
ლხან ორბელიანის პირველი მეუღლე.
აქ ის თავს იხსენიებს დიდის ორბელის
სძალად და ეს შიტომ რომ სულხანის
მამას მდივანბეგს ვახტანგს ერქვა კი-
დევ მეტსახელად ორბელი. სულხანის
მეორე მეუღლე იყო ათაბაგის ქალი
თამარ (საქ. სიძ. II, გვ. 332).

ტპ სწერია, რომელიც ჩვენ მაშინ ტ⁶ მაგიერი გვეგონა, ვინაიდან ჰ-ს ხმარება ჩ-ს მა-
გიერ ხშირია მე-17 და მე-18 საუკ. საბუთებში. იხ. ქვემოთ ტანძრის ეკლესიის წარწერა.
ამ გასწორებას მიაქცია ყურადღება გ. ჩიტაიამ (საქარ. მუზ. მოამბე, III, გვ. 125).

- ვნეს: ცოდვანი: თქვენნი: ამინ: 8
დაიწერა ქკსა: ტპთ: სეკდენბ
რ [ის] იზ: გარდავიცვალე. 10

შენიშ.: ქორონიკონი უდრის 1701
წელს. პაპუნას მეუღლე ბანგიჯასპი
მოხსენებულია სიგელში 1684 წლისა
(საქ. სიძ. II, გვ. 96. შეადარე ბ-ნ ჩი-
ტაიას ამონაწერს, გვ. 120, სადაც პი-
რველი ნახევარი წარწერისა აღარ
იკითხება).

6.

მხედრულით:

- ქკს 1
ტპიდ
ქ მე ავალი
ს შვილის
ასული და ო 5
რბელისშვილის: პა
ტრონის: პ
აპუას მეუ
ღლე ბატ
ონი ანა დავემ 10
მარხე.

შენ.: ქორონიკონი უდრის 1706 წელს.
პაპუა ორბელიშვილი იყო გიორგის
შვილი, ყაფლანის ძისა, რომელიც მოხ-
სენებულია ჩემს გამოცემულს სიგელში
1670, 1679, 1689 და 1692 წლების ქვეშ
(საქ. სიძვ. გვ. 256, 258, 259, 252). ჩვენს
გამოცემაში (გვ. 252) უკანასკნელი თა-
რილის მაგიერ შეცდომით ნაჩვენებია
1620 წელი. დედანში გრაფიკული შეც-
დომა არის: ტპ ქორონიკონის მაგიერ

7.

მხედრულით:

<p>1 ქ. რომელმან მიწის გან შექმნენ და დაჰ ბადენ კაცნი და მუ ნვე მიწად მიქცევა უჩ 5 ინე აწ მეცა ბრძანებითა შენითა მივიც ვალე სოფლისა ამის 9 გან ამირეჯიბ</p>	<p>10 ის ასული და ორ ბელის შვილის ქა იხოსროს მეულ ლე ლელა ყოფილი: მონან ონი ელისაბედ და 15 ცქემოსანი ეკატე რინე შენდობას ი ტყოდეთ ქქს ტყ ღვი 18 ნობის თვის ცხრასა.</p>
---	--

შენიშვნა: ქორონიკონი უდრის 1702 წელს. ქაიხოსრო უნდა იყოს ასლანის ანუ ასლან-ბეგის შვილი, პაპუნა და ვახტანგ ორბელიანების ძმის წული, შვილის შვილი ყაფლანისა, მოხსენებულია მრავალ სიგელებში მე-17 საუკუნის მეორე ნახევრისა (საქ. სიდ. II, 133, 96, 430 და სხვა). ჩვენი ამონაწერი განირჩევა ბ-ნ ჩიტაიას ამონაწერისაგან.

8.

მხედრულით:

<p>1 ქ. მოიხსენ ე უფალო ორბელის შვილის მოლა 5 რეთ უხუცეს ქაიხსროს თანა</p>	<p>მეცხედრე თ ინათინ ამ სამარხს დე 10 მკვიდრა ვინც წაიკითხათ შენ 12 დობა ყავთ.</p>
--	--

შენიშვნა: აქ მოხსენებული თინათინი უნდა იყოს მეორე ცოლი იმავე ქაიხოსროსი, ასლანბეგის შვილისა, რომელიც წინა შენიშვნაში მოვიხსენიეთ. სხვა წყაროებიდან თინათინი ჯერ ცნობილი არ არის.

9.

საუცხოვო ასომთავრული ხვეულით:

ესე: არს: გნსასვენებელი:
ჩემი: ოკი: ოკე:
ამს: დავემკვიდრო:
რ: მთნავს: ესე.

უქარაგმოთ:

ესე არს განსასვენებელი
ჩემი უკუნითი უკუნისამდე.
ამას დავემკვიდრო,
რამეთუ მთნავს ესე.

ამ ეპიტაფიის თავისებურობას ბევრი გარემოება შეადგენს: პირველად თვით მოწითანო ქვა თავის ღირსებით, სიდიდით, სიმაგრიტ, ფერით, მოყვანილობით და სილამაზით მეტობს ყველა სხვა დაცულ სასაფლაოს ქვებს, შემდეგ წარწერა ამობურცულის ანუ გამოქანდაკებულის ასომთავრულის დაქსელვით (ხვეულით) შესრულებული ერთობ საუცხოვოა, ბოლოს შინაარსი წარწერისა მარტო ფსალმუნის ტექსტს შეიცავს, მიცვალებულის ვინაობის აღუნიშნავათ, ისე როგორც დავით აღმაშენებლის საფლავის ქვაზედ სწერია. აქ ვინმე დიდათ წარჩინებული ორბელიანი უნდა ემარხოს. ჩვენი მოსაზრებით, ეს უნდა იყოს ყაფლანის შვილი ვახტანგ ორბელი, რომელიც ცნობილია

როგორც მდივანბეგი ქართლისა, ტფილისის ქალაქისა, საბარათაშვილოსა, სომხითისა და თათრისა (საქ. სიძ. II, 137-138). ამას ჰყავდა რვა შვილი, რომელნიც განთქმულნი იყვნენ თავიანთ მოღვაწეობით და მწიგნობრობით, ესენი არიან: სულხან-საბა, ერასტი, ვახუშტი, ყაფლან, ნიკოლოზ, ზაალ, ზურაბ (საქ. სიძ. II, 143). თვით წარწერისწინამუშე უნდა ეკუთვნოდეს ან საბასულხანს ან მის ძმას ნიკოლოზ ტფილელს. ესენი იყვნენ განმავითარებელნი უაღრეს ხარისხამდე ასეთი დაქსელილი წერისა. ნიკოლოზმა დაგვიტოვა ნიმუშებიც და ანდერძიც ამგვარი ხელოვნებისა (იხ. ჩემი აღწერა ხელნაწერთა, რუსულ ენაზედ, ტ. II, 411).

სოფელ ტანძიის ეკლესიების წარწერები.

სოფელი ტანძია, როგორც დავინახეთ მე-14 საუკ. პირველ ნახევარში უყიდია პითარეთის ამშენებელს და შეუწირავს ამ ეკლესიისათვის. მე-17 საუკუნეში ეს სოფელი იყო თავი რეზიდენცია ორბელიანთა ახალი შტოსისა. ძველი სასახლე მათი დანგრეული ვნახეთ. გ. ორბელიანმა აიშენა აქ დიდებული სასახლე, რომელიც ჩვენს იქ ყოფნის დროს დამთავრებული იყო.

სოფელ ტანძიაში რამოდენიმე ეკლესია მოიპოვება. ერთი მათგანი ორბელიანთ კარის ეკლესია არის გიორგი ორბელიანის სახლის გვერდით. ეს პატარა ოთხკუთხედი უგუმბათო ეკლესია აშენებულია მშვენიერის თლილის ალგეთის ქვისაგან მოწითანოს ფერისა და ისე კარგათ არის დაცული, გეგონებათ გუშინ აუშენებიათო. სიგძე აქვს 11 არშინი და 10 ვერშოკი, განი 7 არშინი და 6 ვერშოკი. საუცხოო ნახელავი დიდრონი ჯვრები ამკობენ ეკლესიას აღმოსავლეთის და დასავლეთის მხრით. სამხრეთის კედელზედ მზის საათი არის ამოჭრილი. აღმოსავლეთის ჯვარს თან ახლავს სიმბოლიური ქანდაკებანი ოთხთა მახარობელთა. შესავალი აქვს დასავლეთით და სამხრეთით, სარკმელი სამია, თითო აღმოსავლეთით, დასავლეთით და სამხრეთით. კარები და ფანჯრები შემკობილია ჩუქურთმებით. კარაკინი სამხრეთის კარისა გამშვენიებულია ლამაზის ჯვარით, ორის პატარა ლომის ქანდაკებით და ლამაზის ქანდაკოვანის

ასომთავრულით:

ქ წ^ა ნკ^ზ

მეოხ ექმენ

პატრნს ორბელს

უქარაგმოთ:

წმიდაო ნიკოლოზ,

მეოხ ექმენ

პატრონს ორბელს.

ტანძიის ეკლესიის სვინაქსარი.

უფრო დაწვრილებითი ცნობები და თარიღი ამ ეკლესიის აშენებისა მოიპოება ქალაღზედ დაწერილს სვინაქსარში დიდის ტანისა, რომელიც წინეთ ეკუთვნოდა გ. ორბელიანს. გვერდებზე იმეორება მინაწერი:

«დედოფალთ დედოფალსა თამარს შეუნდნენ ღ^ნ».

ეს თამარი არის გიორგი მეთერთმეტის ცოლი.

ერთი მინაწერი მოგვითხრობს:

ქ კს: ტოა: (=1683).

ქ: *) მე ფრიად ცოდვილმან და ყოველთა ცოდვათაგან შებლალულმან, საქართველოს მოსამართლემან, ქართლისა და კახეთისა აელმწიფეთა და მეფეთა დედის ძმამან, დიდის ორბელის შვილის ბატონის ყაფლანის ძემან, მდივანბეგმან ორბელ,

*) ნიშნებათ იხმარდება ორ-ორი წერტილი, რომელსაც არ ვიცავთ.

აღვაშენე ჩემს სამკვიდროს სასახლესა შინა ტანძიას კარის ეკლესია სახელსა ჴაწდისა და დიდებულისა, უბრალოთა სიკვდილისაგან დამხსნელისა, წდისა ნიკოლოზისა, და შევამკევი ყლითა წესიერებითა საეკლესიოსა რიგითა, წიგნითა და ხატებითა, შესამოსლითა და მოფენილობითა, და მოვახსენე და შე(ვ)წირე თავად ბარაკლიტონი ერთი, მარხვანი ერთი, სვინაქსარი ესე ერთი, განთვისული სამოციქულო ერთი, განთვისავი ოთხთავი სახარება ერთი, დავითი ერთი, აპრილი თვე ერთი, ყლდ წდის მეტაფრასი ა, ცოდვილის სულის ჩემისა განსასვენებლად და მეუღლისა ჩემისა არაგვის ერისთვის ჴაალის ასულის ბატონის თამარის ცოდვათა შესანდობლად და რვათა ძეთა და სამთა ასულთა წარსამართებლად და სადღეგრძელოდ» (შემდეგ წყევა, ვინც გამოახვას) *).

ამ რიგად ეს პატარა, მაგრამ ფრიად კეკლუცი, ეკლესია აუშენებია 1683 წელს მდივანბეგს ორბელს, ყაფლანის ძეს, წმინდის ნიკოლოზის სახელზედ.

ყაპ-გულანი ვახტანგ ორბელის ბრძანებით გადაწერილი.

ამ ორბელის ბძანებით არის აგრეთვე აღწერილი ერთი ყაპ-გულანი, პატარა ტანისა, ნუსხა ხუცურით ნაწერი, უთავბოლო, დაშლილი, რომელიც ოძისიდან ჩამოგვიტანეს და საისტორიო და საეთნოგ. საზოგადოების წიგნსაცავს გადაეცით. ხელნაწერი ათი მინიატურით არის შემკობილი და ბოლოს მხედრულად აქვს შემდეგი მინაწერი (ნიშნებათ იხმარება ორ-ორი წერტილი ყოველი სიტყვის შემდეგ, რომელსაც არ ვიცავთ):

ქ: მე ფდ ცდვილმან პატრონის ყაფლანის
ძემან ორბელმან აღვაწერინე წა ესე ყამნი
და დავახატვინე და შევამკევი ყოვლის ფრით, რაც
ოდენ ძალ მედვა, სულისა ჩემისა სახსრათ
და ცოდვათა ჩემთა შესანდობლად, შვილთა ჩემ-
თა სადღეგრძელოდ და ტკბილთა და
საყვარელთა და ჩემთვის ტკბილისა და მოწ-
ყალის თვალთ მომხედავთა პატრონთა
და მშობელთა ჩემთა: პატრონის ყაფლან-
ისა და მესხის(?) ამილახორის ქალის პატ-
რონის თამარის შესანდობლად. მოწყა-
ლეო და ძვირ უხსენებელო ტკბილო
და კაცთ მოყვარეო, რომელსა მართალნი
ვიყუარან და ცოდვილსა სწყალობ, შეიწ-
ყალე სულნი მშობელთა ჩემთანი და
ჩემიცა ამის ცოდვილისა ძისა მათისა ორ-
ბელის სული დაამკუიდრე მართლ მადიდებე-
ლთა შენტანა, ამინ. დაიწერა ქკს ტნი.

ქორონიკონი უდრის 1672 წელს, ვახტანგის მამა ყაფლან 1671 წ. გარდაიცვალა, ეტყობა დედამისიც ამილახორის ქალი თამარი ამ წელს უკვე გადაცვალებული ყოფილა.

*) შეად. თ. ქორდანიას ქრონიკები, II, გვ. 497.

მეორე ეკლესია ტანძიისა უფრო დიდია, მაგრამ უბრალო ქვით ნაშენი, უგუმბათო, ოთხკუთხედი ჩვეულებრივი რიგისა. ესლა მიყრუებულია. დასავლეთის კარის კარაკინზე ამას მხედრულად აწერია:

ქ. ნებიტა

და შეწვენიტა ლ-

თისათა ჩვენ პტრონის

ყფლანის შვილმან ბტონმა პაპუნ-

ამნ და თნამემცხედრემნ ჩვენმა აბაშ-

ის ქალმა ბტონმა ბნგიჟსპიმ აღვაშე-

ნე წმიდა ესე ტძარი კარისა ლ-თის მშობ-

ლისა სხლზედა ჩვენდა შესნდობლად.

აღმოსავლეთის კედელზედ ამა ეკლესიისა სწერია:

ქ.: სამკვიდროთა: ჩვენთა: ტაში-

რის: და: საორბელოთ: პატრონი: და: მრ-

ვლისა: დიდებისა: მქონებელი:

ხუთთა: ძმათა: უფროსი: უძეო:

ვიქმენით: და: აელ: ვყავ-

ი: ამს: ჩვენთს: სახსაენ-

ებლად (sic): შენდობა: ბრძნეთ:

გბი: ქკს: ტნიკ: სრ-

ულ: იქმნა.

ქორონიკონი ამ წარწერისა უნდა იყოს ტნიკ, უკანასკნელი ასოს მაგიერ მე-17 საუკუნეში ხშირად ხმარობენ პ. თარიღი უდრის 1680 წელს და არა 1670, როგორც ბროსეს აქვს ნაჩვენები. მის ქორონიკონში ასო ი გამოშვებულია.

ტანძიაში მოიპოვება კიდევ სამი სხვა ეკლესიების ნანგრევები ჩვეულებრივის რიგისა, უგუმბათონი, უბრალო ქვით ნაშენი, რომელთა კედლებზე წარწერები არ შენახულან.

მდებარეობა თევდორ-წმინდანის ხოცლისა და წარწერები მისი ეკლესიისა.

მეორე სოფელი, რომელიც პითარეთის აღმშენებელს უყიდია და შეუწირავს თავის მონასტრისათვის, ყოფილა «თევდორ-წმინდანი». ესლა ასეთი სახელის სოფელი სომხეთში არ არსებობს. ის არ იცის არც სახელოვნო გეოგრაფმა ვახუშტიმ. ქართლში არის სოფელი, «თედო-წმიდა გორის ზევით, კარაღეთის პირის-პირ, ლიანხვის დასავლეთით, რუისის მთის ძირს» (იხ. ვახუშტის გეოგრაფია, ჯანაშვილის გამოცემა, გვ. 109), მაგრამ რასაკვირელია ეს არ იგულისხმება პითარეთის წარწერაში, სახელიც განირჩევა, აქ მოხსენებულია «თევდორ-წმინდანი» და არა «თედო-წმიდა». ასეთი სოფელი ყოფილა ბოლნის ხეობაში. 1894 წელს ზაფხულში ჩვენ გავემგზავრეთ აღბულახიდან (ბელიკლიუჩიდან) ბოლნისის ეკლესიის დასათვარიებლად. მოხუცმა გრიგოლ შანშიანიშვილმა, ფარნაოზ მეფის ძესთან აღრზდილმან, ყოფილმა ცენზორმა, თავისი შვილი ივანე გამოგვაყოლა, რომ მის სოფელში გაგვეთია ღამე და ჩვენთვის გზის

მაჩვენებელი კაცი მოეცა ძეგლების დასათვალისწინებლად ამ ხეობისა. ჩემთან იყო არ. ქუთათელაძე. ბოლნისის სიონის დათვალისწინების შემდეგ მივედით შანშიაშვილის სახლში, ჩატახის ქარხანის მახლობლად. იქ ღამე გავათიეთ, ვნახეთ გრიგოლ შანშიაშვილის ცოლის მიერ განახლებული პატარა ლამაზის თლილის ქვის ეკლესია, მეორე დღეს გზის მაჩვენებლის თანხლებით შევყევით ბოლნისის ხევს, გზა სულ ტყიანი იყო, ჩატახის-ქარხნის ზემოთ, მარცხნივ გზისა, ტყეში ვნახეთ კარგათ დაცული მოდიდო ეკლესია მოლურჯო ქვებით ნაშენი, გზის მაჩვენებელმა გვითხრა ამის სახელი ლურჯი-მონასტერი არისო. ჩემი შენიშვნები ამ ეკლესიის შესახებ ეხლა ხელთ არა მაქვს. წარწერა არ ქონია. შემდეგ გადავლახეთ მთა და ავედით ზემოთ მაღლობ დავაკებანე, ვნახეთ ნადარბაზევი. აქ იყო გვარიანათ შენახული დიდი ორსართულიანი ქვის შენობა, დარბაზი, და სხვა არაფერი. ამ დარბაზს მაინცადამაინც დიდი სიძველე არ ეტყობოდა. არ ვიცით, აქ იყო თუ სხვაგან სოფელი დარბაზი, რომელიც როსტომ მეფემ შესწირა მცხეთის სობოროს 1645 წელს, 25 თებერვალს. შემდეგ გავყევით მთა მთას და მივედით ნასოფლარ სახუნდარში. აქ ვნახეთ ის ეკლესია, რომელზედაც ცნობებს გადმოგვცემს ბარტოლომეი და რომელიც სულ მიწაში იყო დამალული, გარდა დასავლეთის მხრის შესავლისა თავისი მშენებლის ვეფხის ქანდაკებით და განძრახ გაფუჭებულის ძველი მხედრულის წარწერით. ეკლესია მწყემსებს ნახირის სადგომად გადაექციათ. ჩემი შენიშვნები ამის შესახებ ეხლა ხელთ არა მაქვს. ეს ეკლესია ღირსია, რომ ექსპედიცია გაიგზავნოს და სპეციალურათ გამოიკვლიონ. ქანდაკება ერთობ ლამაზი და მოხდენილი ნახელავია. აქედან სალამოს უამს მოვალწიეთ და ჩამოვეშვით ბოლნისის ხეობაში მას შემდეგ, რაც 40 კილომეტრი მაინც გავაკეთეთ იმ დღეს. სწორეთ აქ ფერდობზე ვნახეთ საკმაოთ კარგათ დაცული თლილის მოწითანო ქვით ნაშენი მოხდელი უგუმბათო ეკლესია და ნასოფლარი. ამ ეკლესიის წარწერა ბარტოლომეის მიერ გადმოღებული ბროსემ გამოსცა (Mélanges Asiatiques-ში. t. II). ეკლესია ვანქის სახელით არის მოხსენებული. ნამდვილათ კი «თევდორ-წმინდანი» ანუ «თედორ-წმინდანი» რქმევია. და ეს სახელი ვერ ამოუკითხავს ბროსეს და კიდევ ბევრი სხვა შეცდომები აქვს გარჩევაში.

შესავლის კარებთან დასავლეთიდან მოიპოება ასეთი წარწერა ასომთავრულით:

- 1 ქ.) სწლითა: ღმთა: მხბითა: წი ღის მშბითა: წსა: თეა: და: ყლთა: წითა: მისთათა: ესე და
- 2 წერილი: ხნ თერ: წთა: მღდლთა: და მწირთა: მს უა ოდეს ამს ეკლსა ვაშნებდით: მოგცა
- 3 :პ: დუკტი: გბლ: ჩაბამმნ: გაუკუეთეთ: დკნ: უმსა: თნ: რავდნიცა ხუცესი: იყოს: უა წირვ
- 4 იდენ: და: ალაპი: გრდაიკდებდეს: სნისა: გრდმოყენებსა: მღლი მოიგსნბდეს: ვნ: ესე
- 5 შეცვლს: კრლცა არს: პირითა: ღმთა: ან.

*) დედანში წილ-ქანი არის.

უ ქ ა რ ა გ მ ო თ :

სახელითა ღმრთისაჲთა, მეოხებითა წმიდისა ღმრთისმშობელისაჲთა, წმიდისა თეოდორესაჲთა და ყოველთა წმიდათა მისთაჲთა, ესე დაწერილი ჩუენ თევდორ-წმინდელთა მღუდელთა და მწირთა *) მას ჟამსა ოდეს ამას ეკლესიასა ვაშენებდით, მოგუცა პ (80) დუკატი გაბრიელ ჩაბაძემან, გაუკუეთეთ დეკენბერსა, ჟამსა თ: რავდენიცა ხუცესი **) იყოს, ჟამსა წირვიდენ და აღაპი გარდაიკდებოდეს. სიწმინდისა ***) გარდმოსვენებასა მღუდელი მოიხსენებდეს. ვინ ესე შეცვალოს, კრულმცა არს პირითა ღმრთისაჲთა, ამინ.

სამხრეთ კედელზე კარებთან ასომთავრულით სწერია:

ქ. სწთა: ღმთა: ესე: დაწერილი:
მე: იე: ფარეხელმნ: შეესწ
ირე: წა: თეს: ვენაგი: და ჯურნ
ი: და გვიკჳთე გ დღე ქე შბისა მივ
ეც ხასთა: ტლვი ვინ: ესე: აქციოს კრლ:

უ ქ ა რ ა გ მ ო თ :

სახელითა ღმრთისაჲთა ესე დაწერილი მე იოანე ფარეხელმან ****) შეესწირე წმიდასა თეოდორეს ვენაგი და ჯურნი და გავიკუეთე გ (3) დღე ქრისტეშობისა, მივეც ხასთა ტლვი *****), ვინ ესე აქციოს, კრულ.

ეკლესიას ჰქონია კარის-ბჳე, რომელიც ეხლა სულ დანგრეულია; კარ-სარკმელე-ბი შემკობილია ლამაზის ჩუქურთმებით, ირგვლივ ჩანს ნასოფლარი და სხვა. თევდორ-წმიდანის ეკლესია თავის შემკობილებითა და რიგის მიხედვით უნდა ეკუთვნოდეს გიორგი ბრწყინვალის დროს, ისე როგორც სათხფ, რომლის წარწერებზე ქვემოთ იქნება საუბარი.

ეხლა გამორკვეულად უნდა ჩაითვალოს, რომ ამ სოფლის სახელი ყოფილა თევდორ-წმიდანი. პითარეთის წარწერაში, როგორც ვნახეთ, ეს სიტყვა ასე იკითხება და ამიტომ შემოკლება «თერ წთა» უნდა წავიკითხოთ «თევდორ-წმინდათა» და არა თედორ-წმინდათა.

რაც შეეხება ფრესკის ნარჩენებს ამ ეკლესიისა ბერძნულის და ქართულის წარწერებით და აგრეთვე დიდათ დაზიანებულს მაშენებელის სურათს ეკლესიის გეგმითურთ, რომელზედაც გვაცნობებს ბარტოლომეი, ჩვენ ველარ მოვასწარით დათვალიერება, ვინაიდგან უკვე ღამე შემოგვეწია და დრო აღარა გვქონდა.

*) ფრანზის მაგიერ: «ჩვენ თევდორ-წმინდელთა მღუდელთა და მწირთა» ბროსე კითხულობს: «ჩვენ მიერ წმიდათა მღვდელთა და მოძღვართა».

**) ბროსე კითხულობს: მღვდელი.

***) ბროსე კითხულობს: სულისა.

****) ბროსე კითხულობს: მე იაკობ ქარეხევმან.

*****) ამ სიტყვაში უნდა იგულისხმებოდეს «ტალავერი», სოფელი ტალავერის ხევზედ (ვახ. გეოგრ. გვ. 44), ჰაპალას ზემოთ.

ხატის სოფელის ეკლესიის წარწერები.

ხატის სოფელი მდებარეობს ბოლნისის ხეობაში. აქ ქართველების სოფელია მცირე. ეკლესია პატარაა, მაგრამ ძლიერ ღამაში მოწითანო თლილის ქვით ნაშენი. სიგძე აქვს ეკლესიას 9 არშინი და 5 ვერშოკი, განი 7 ნახ. არშინი. სარკმელი ორი აქვს ერთი აღმოსავლეთით და მეორე დასავლეთით. კარი აქვს დასავლეთის მხრით და კარს ზემოთ აწერია მხედრულად:

ქ. ზე ადრიდოს ღმერთმან მეფეთ მეფე პატრონი შაჰნავაზ და დე-
დოფალთ დედოფალი პატრონი მარიამ. ჩვენ თურმანიძე თურმან
და მეცხედრე ჩვენი ქეთავან ყიზილბაში *) ვიყვენით. და რო-
დისაც ბედნიერმან ყენმან წყალობა
უყო და მეფე როსტომ ქართლს სამეფოდ გამოგზავნა
ჩვენც წყალობა გვიყო და თან გამოგვტნა და გვიბოძა
ჩვენი მამული სამკჯდრო და ხატის-სოფელი აოხრებულნი
დაგვიხდა. ბედნიარის ყ
ენისა და როსტომ მეფის წყალობითა ისრევ ავაშენეთ და
ასრე ვა
თარხნეთ: საქართველოს მეფეთა და მეპატრონეთაგან
არა ეთხოვ
ბ რა არ საური. არ კოდის პური არ სბლხე არ
კულხი არა
სახელმწიფო სათხოვარი
არა ეთხოვბ რა ე
რთის ლშქრნდირობ
ისგან მეტი: მოვძულდი
ღ-თსა მე ქეთვან და მოწია ჩ
ემხედა განგება რისხვა
ღ-თისა და ამ სოფლით გარდ
კდა პატრონი ჩემი და შწლი
ჩემი გედალი. დვრჩი
უძეოდ. აქა მიცვლა: ავშე
ნე ყ-დ წმიდის ტაძრი სულ
სა მისისა საკსრდ: ეკა უბ
იწო ბიწ შეუხებლო რ-ნ
დიტიე დუტევნელი ქ-ე მე
უფე ღ-თი ჩვენი შეიწირე
მცირე მოსრთმეველი ესე
და ნცლდ მიუგე
გედლის **) მოწყ
ლება შენი დასმინე
ამა ტკბილი სმეუფო: ***)

*) ბროსსე ასწორებს: ყიზილბაშ-ში.

**) ბროსე კითხულობს: მადლის.

***) შეადარეთ ამას ბროსეს წაკითხული Mélanges Asiatiques-ში, t. II, 3, p. 333-334, სადაც იმიჯ გარდა რომ შემოკლებანი დედნისა გახსნილია მრავალი შეცდო-
მებია.

შემდეგი ორი წარწერა ხატის სოფლის ეკლესიისა ცნობილი არ არის. ამათში ერთი მოთავსებულია მარჯვენა დასავლეთის კარისა და იკითხება ასე:

ნიკოლოზ

უფალო შ^ე

ქ^ა ტნიე.

ქორონიკონი წარწერისა უდრის 1677 წელს.

მეორე წარწერა არის სულ დაბლა დასავლეთის კედელზედ:

ქ მოიხსენე უფალო ამისი ოს-

ტატი ღარიბჯანა ამინ.

ვერცხლის ჯამს ამ ეკლესიისა მხედრულად აწერია:

შენ წმინდის ნიკოლოზისა ტაძარას (sic) შემოგწირე მცირე

ესე შემოსაწირავი ფეშხუმი შესაწევნელად და სამეოხოთ

მეუღლისა ძისა და ასულისა ჩემისა მე მკეველმან შენმან

ციცისშვილის ასულმან თინათინ.

ამ ეკლესიის ზემოთ პატარა წმინდის გიორგის ეკლესია არის ქვისა. რომელიც ეხლა სომხებს უჭირავს. წარწერა არა აქვს.

როდესაც ბოლნის-ხაჩინიდან მივიდოდით ხატის სოფელში ბოლნის-ხაჩინს და თათრების სოფელს შუა ჩვენ შეგვხვდა ექვსი ეკლესიის ნანგრევები. ამათში ორი მოდიდოა და სხვები პატარა. ერთი ამათგანის გეგმა გადმოღებულია ინჟ. კალგინის მიერ. შემკობილია ქანდაკებებით და სამხრეთით და ჩრდილოეთით ეკუდრები აქვს მიშენებული. ის აწერილი აქვს გ. ჩუბინაშვილს (იხ. ხრისტოვსკი ვოსტ. V).

წულრულაშენის ეკლესიის წარწერები.

ბოლნისის ხეობას ორი დიდებული ნაშთი ამშვენებს ხუროთ მოძღვრებისა, ცნობილი ბოლნისის სიონი მეხუთე-მეექვსე საუკუნისა (გეგმები იხ. ჩვენს ალბომში ტაბ. 41-44), მეორე კეკლუცი გუმბათიანი წულრულაშენის ეკლესია (გეგმები იხ. ჩვენს ალბომში, ტაბ. 45-46). ესე ერთი მეორის ახლო მდებარეობენ, ბოლნისი ბარში წყლის პირას, წულრულაშენი მაღალი მთის კალთაზედ და თავის მაღალი გუმბათით დაპყრებს მთელს ხეობას. წარწერები ბარტოლომეის მიერ გადაღებული გაარჩია და გამოსცა ბროსემ (Mélanges Asiatiques. t. II, p. 309-310). წარწერა არაა ჯეროვანად წაკითხული და ამიტომ რა ერქვა ძველად იმ ადგილს, სადაც ეხლა ეკლესია არის, არ ვიცოდით. წარწერები რამოდენიმე ყოფილა, მაგრამ ჩვენამდის მოუღწევია ორს. ერთი უკეთ შენახული მოიპოვება დასავლეთის კარის მარჯვენა კედლის ქვაზედ (იხ. ტაბ. I). მეორე დიდათ დაზიანებული და ნაკლულოვანი სამხრეთის კარის თავზედ (იხ. ტაბ. II). ორივე ასომთავრულით არის წარმოდგენილი. პირველი იკითხება:

- 1 ქ სახლითა ღისითა და მხბთა წისა
ღის მშბ^ლღისითა ძლიერებთა წისა
გის ხ^თშბთის ჯრისითა მ^ფბსა
შ^ა დიდისა გ^ი მფეთა მფისასა
- 5 მიწამ^ნ მფბისა მთისამ^ნ არსენის

ქემნ ჰასან დვიწყე შენ
ებამ ტძარსა გონბდს მმლ
სა ჩმსა: ოწყებითა და გმოცხადე
ბითა: ამისვე მთვრ მოწამისა

10 მიერ სადღებლად ლისა.

ამ წარწერაში ო და უ წარმოდგენილია ერთი და იმავე ნიშნით, შემდეგის დროის ასომთავრულის ო-ით (იხ. ტაბ. I), სტრ. 8: «ოწყებითა» (უწყებითა), გმოცხადებითა (გამოცხადებითა). პითარეთის წარწერაში, როგორც ვნახეთ, ორივე ასო უ-ნით არის წარმოდგენილი.

მ წესისაებრ არის ყოველთვის ნახმარი და არა ი-ს მაგიერ როგორც პითარეთისაში.

სიტყვა გონბადს რაკი პატივით არის აღნიშნული გულისხმობს გოჯნბადს და უნდა წავიკითხოთ გუნბადს.

უქარაგმოთ წარწერა იკითხება ასე:

ქ. სახელითა ღმრთისაათა და მეოხებითა წმიდისა
ღმრთის მშობელისაათა, ძლიერებითა წმიდისა
გიორგის ხუთშაბათის ჯუარისაათა, მეფობასა
შინა დიდისა გიორგი მეფეთა მეფისასა,
მიწამან მეფობისა მათისამან, არსენის
ქემან ჰასან, დავიწყე შენ-
ებამ ტძარისა გუნბადს, მამულ-
სა ჩემსა, უწყებითა და გამოცხადე-
ბითა ამისვე მთავარ მოწამისა
მიერ, სადიდებლად ღმრთისა.

სამხრეთის კარის თავზე არის მეორე წარწერა, რომელიც ძლიერ დაზიანებულია, აკლია თავში, მარჯვნივ და მარცხნივ, ხუთი სტრიქონიდან, რომელიც ემჩნევა, უკანასკნელი ორი ისე გაფუჭებულია, რომ ასოების მოხაზულობა ეხლა ბუნდოვანათ მოჩანს, მაგრამ ვინაიდან შენახული სტრიქონები წარმოდგენენ განმეორებას დასავლეთის კედლის წარწერისა, ამიტომ ტექსტის აღდგენა დაახლოვებით შეიძლება. პალეოგრაფიულად ეს წარწერა პირველისაგან განსხვავდება და ეტყობა ამომჟრელი წარწერისა სხვა ყოფილა და არა ის, რომელსაც პირველი წარწერა ამოუჭრია. ასოები აქ უფრო მოგრძოა, ა და ი სხვა ასოებში არ არიან მოთავსებულნი. ამას გარდა ასოები იწყებიან და თავდებიან ჩაღრმავებული წერტილებით. ამგვარ სისტემას ივ. ჯავახიშვილი «კიდურწერტილოვან დამწერლობას» უწოდებს (იხ. მისი, ქართ. პალეოგრაფია, გვ. 122). ბარტოლომეის დროს ეს წარწერა ცოტა უფრო კარგათ ყოფილა დაცული, დასაწყისი ასოები და უკანასკნელი ორი სტრიქონი მის ტაბულაზე უფრო კარგათ მოჩანან (Mélanges Asiat. II, pl. IV). ამის დახმარებით წარწერის დაახლოვებით აღდგენა შეიძლება:

- 1 შეწვევითა ღისათა და წისა [ღთის მშობლისათა [ძღობითა წისა გის ხთშბთის ჯრისა
- 2 თა] მფ[ბსა შა დიდისა გისა მწმნ მფ[ბსა მთისმნ არსენის ძემნ ჰ[ასან დავიწყე შენება] ტძრსა
- 3 [გონბდს უწყებითა და გამოცხადებითა მისვე მთავარ მოწმისა მიერ... სა
- 4 [დიდებლად და სალ]ოცველად ღთივ გჯრგჯონსთა მეფეთა მეფისა [გისა]....
- 5 სა მდლითა და კცთ მოყრებთა იჯ ქესითა რლისა არს [ღდბა ოკი ოკე ან]

უქარაგმოთ:

- 1 შეწვევითა ღმრთისათა და წმიდისა (ღმრთის მშობლისათა, (ძლიერებითა წმიდისა გიორგის ხუთშაბათის ჯუარისათა),
- 2 მეფობასა შინა დიდისა გიორგისა მიწამან მეფობისა მათისამან, არსენის ძემან ჰ[ასან, დავიწყე შენება] ტძრისა
- 3 (გუნბადს, უწყებითა და გამოცხადებითა მისვე მთავარ მოწამისა მიერ სა-
- 4 (დიდებლად და სალ)ოცველად ღმრთივ გჯრგჯონსთა მეფეთა მეფისა (გიორგისა)...
- 5 სა მადლითა და კაცთმოყვარებითა იესუ ქრისტესითა; რომლისაა არს (დიდებამ უკუნითი უკუნისამდე. ამინ).

K620
2

ამ წარწერებიდან ირკვევა, რომ იმ ადგილს, სადაც ეხლა წულრულაშენი არის, რქმევია ძველად გუმბადი, ეს ყოფილა მამული ჰასან არსენისძისა და მას იქ აუშენებია ხუთშაბათის ჯვარის წმიდის გიორგის სახელზედ ის დიდებული ეკლესია, რომლის ნანგრევებსაც ალტაცებაში მოჰყავს მნახველი. წულრულაშენი ამ ადგილს შემდეგი დროის მეპატრონის ვილაც წულრულას გამო უნდა დარქმეოდეს. ეტყობა ამ ადგილებში განთქმული ყოფილა ხუთშაბათის ჯვარის წმიდის გიორგის ხატი, რომლის სახელზედ ჰასანს აუგია ეს შესანიშნავი ძეგლი. ალბათ ხატი წინეთ პატარა ეკლესიაში ესვენა.

ღბანისის ეკლესიის წარწერები.

ღბანისი დიდი ციხე-ქალაქი იყო ბუნებით მოწლუდვილი, ბევრათ უფრო დიდი მანძილი ეჭირა ვიდრე სამშვიდელს. თავი ღბანისის ეკლესია სიონური რიგის არის, უგუმბათო, უბრალო ქვით ნაშენი, მაგრამ დიდი და მაღალი, დანამდვილებით მისი აშენების დრო ძნელი გამოსარკვევია, მაგრამ ეჭვს გარეშე ძველ ხანას ეკუთვნის. მას დასავლეთის მხრით ამშვენებს კარის ბჭე გიორგი ბრწყინვალის დროს მიშენებული, გუმბათიანი, და ჩვეულებისამებრ ამ დროის შენობათა დიდებულად შემკული ჩუქურთმებით (გეგმები იხ. ჩვენს ალბომში, ტაბ. 36, 37, 38). თავი ეკლესიის წარწერა არა სჩანს, ხოლო სამრეკლოს კარზედ ყოფილა ასომთავრული წარწერა დიდროანის ასოებით ამოჭრილი, მაგრამ გადარჩენილა მხოლოდ ერთი სტრიქონი, რომლის სურათს აქვე ვათავსებთ და რომელიც იკითხება:

.. სა დ. სმრვლითა ცდვთ ჩნთ
(ესე იგი ... სა: და სიმრავლითა ცოდვათა ჩვენთა).

რაც შეეხება გიორგი ბრწყინვალის დროს აშენებულს კარის ბჭეს ამის დასავლეთის მთელი ფრონტონი უჭირავს ასომთავრულ წარწერას დიდის და ლამაზის ასობით შესრულებულს. ასეთი დიდი წარწერა იშვიათია, ის თავის სიდიდით მოგვაგონებს კათალიკონის ეპიტაფეს წარწერას, ნ. მარრის მიერ ამოთხრილს ანისში და მის მიერვე გამოცემულს, მაგრამ სამწუხაროთ ზოგი ქვა ფრონტონისა ჩამონგრეულია და იქვე ყრია, ზოგი ალბათ მიწაშია მოქცეული, რაც დარჩენილია ხავსით არის მოცული, ამიტომ გარჩევა და აღდგენა წარწერისა ამ პირობებში შეუძლებელია, ჩვენ სულ ცოტა ხანი ვიყავით დბანისში და არავითარი საშვალეობა არა გვქონდა მაღალი კიბეები გვეშოვნა, დარჩენილი ქვები გაგვეწმინდა, ჩამოცვინულნი მოგვენახა და მიწიდან ამოგვეთხარა. ამისთვის საჭიროა განსაკუთრებული ექსპედიცია, წინასწარი მუშაობა, ქვების თავის ადგილებზე მოთავსება, გარეცხვა და ფოტოგრაფის საშვალეობით გადმოღება. ყველა ამას, ჩვენ იმედი გვაქვს, შეასრულებს ჩვენი უნივერსიტეტი. ის რაც ბარტოლომეის ტაბულაზეა მოთავსებული (Mélanges Asiat. II, 3, p. pl. IV, V) და ის რაც ჩვენ ქვემოთ მოგვყავს, სრულიად საკმაო არ არის, ამიდან მხოლოდ საზოგადოთ ირკვევა, რომ კარის ბჭე გიორგი ბრწყინვალის დროს არის აშენებული:

ქ: ს^ნლითა: ღ^ათა: და მ^ნბთა: წ^სა: ღს მ^შბლ^თა დამყ^{არ}: ღ^ა
 მ^ფთა: მ^ფბ: გ^ისი: რ^ლთა: მ^რ: ღ^რს ვი ქმ ნ: მე: მ^წა: მ^თი: ჯ^დსი: მ^მ: კ
 ა^ნ პტს: ძე: აღ^შნბდ: კ^რს ბ^ჭსა: ამის: ს^დდ ბლ^დ... |მ|ფბსა: მ^თსა: დ
 მ^სს^ნბლად: ც^დვილისა: ს^ლსა: ჩ^სა ბიძისა: ჩისა: ან^ტნს: მ^შბ^ლთა: და ... სი მ^თბ...
 ღ^სა: ს^ყრლისათს: ღ^ცსა: მოი^სნნეთ: რ^ა ღ^ნ: თქ^ნცა მოგი^სნნეს სსფვლსა მისსა .
 ვინცა: ესე
 დაწერილი რისც: მ^წეწითა... და შა ლოს კ^რლცა: არს ღისა: [პირითა] მ^კვდ^რი:
 და ცოცხა
 ღი: გ^ნოხ^სნლად: და ჩ^ნთმ^ცა ბ^რლთა: მ^წღველი არს დღესა: მ ს: გ^ნკ^თხვისსა რ^ნ:
 მ^ფ. ძს. ს^ნ: თ^ვდსი: მ^შმ^ფ.

ქვემოთ ამ წარწერისა მეორე დიდი წარწერა უფრო დაზიანებულია და ნაკლებად შენახული:

ქ: სახელითა: ღთისათ[ა]: და მე^რხები^თა ყ
 დ. წ^ასა ღის: მ^შობელისათა წისა ...
 ღი: ღ^მშნ: დ^დ დ^მნისისა: მ^მ
 ეკლესიასა: კარის: ბჭე რსა: შე^მოსულსა რმ
 სამრთლმ იქ^ნბოდა: უ^მეყვსოთ ღ^თრლოთ.. ღ^იმ^თ...
 ჩნებად არ მოშლებდეს: ვირე: ოქ^როსა: ს^რ: აშენებდეს: თ^ლმ^თ
 აღმ: ს^მრთალი: იყ^რ: ეგ^რე ჩ^ემსა: დ^მნისისა: მ^მთ^ვრ^ბში ე

და ვნცა: შმდგმდ: ჩემსა: აღუს....
წყევსამცა ქუეშე: არს ვით
ა: ნესტორ
დ ოროგა
ნი: ან.

შიგნით კარის ბჭისა თალის პილონზე ამოჭრილია ოთხ სტრიქონიანი ასომთავ-
რული წარწერა, რომელიც უცნობია ლიტერატურაში:

ამისა შნება: შნა შწრა
აფარნაზ: დრკი დ გკთ
ალი დღს ჯს შბა ვნც
დკს კრულ.

უქარაგმოთ:

ამისა შენებასა შინა შემოსწირა
აფარნაზ დრაპკანი დ (4), გაუკუეთეთ
ალაპი დღეს(ა) უფლის შობასა. ვინც
დააკლოს, კრულ.

დიდი ეკლესიის მახლობლად დბანისში არის პატარა ოთხკუთხედი თლილის
ქვით ნაშენი ეკლესია, სიგრძით 11 არშინი და 5 ვერშოკი, განით 7 არშინი და 7 ვერ-
შოკი. სარკმელი აქვს სამი და შესავალი ერთი სამხრეთით. საკურთხეველი მომადლო
აქვს, ტრაპეზის ქვა კედელზეა მიყრდნობილი. იატაკი აგურის ყოფილა, მაგრამ აგური
აუკრეფიათ. აღმოსავლეთის მხრით ამ ეკლესიისა ოთხი ნატეხია არაბულის კუფიურის
წარწერისა. სამხრეთის კარის ზემოთ მხედრულათ აწერია (იხ. ტაბ. I, № 2):

ქ: შეწევნითა: ღთისათა: მე: ფდ ცოდვ
ლმან: ბატონის: შვილის: მარიამის: გმდელმან: ისახარ:
კდ: განვახლე: დაქცეული: საყდარი: ესე: წის მარინისა: ცოდვ
ათა: ჩნთა: შესანდბლად: და: ბატონთა: ჩნთა: მოსახსენებლად: ქს. ტუ (1702).

სადღავის ქვეშის წარწერები დბანისის ეკლესიისა.

დბანისის თავი ეკლესია ყოფილა სასაფლაოთ გამოყენებული ბოლო დროის
ორბელიანებისათვის. ჩვენ მხოლოდ თორმეტი სასაფლაო გამოვაჩინეთ მტვერისაგან
დაფარული, მაგრამ ორი მარმარილოს ქვა თავის წარწერით უკვე აღარ იყო. წარწერე-
ბი ნაჩქარევით გადმოვიღეთ, რიგი სტრიქონებისა დაცული არა გვაქვს, შემდეგი უფრო
გულდასმით მუშაობა, იმედი გვაქვს. კიდევ აღმოაჩენს საფლავების ქვებს და ჩვენ წარ-
წერებსაც შეავსებს. აქ უფრო მე-18 საუკუნის სასაფლაოებია დაცული. ერთის გარდა
(მე-10) ყველას მხედრული წარწერები აქვს.

1.

ქ: მე დიდის ორბელიანთაგან: ძე
ზურაბისა: დიმიტრი: მიმცვალა
ბძანებამან მეორედ მოქცევისამან
და დავეფალ სამკვიდრებელსა ამას
გვედრები მხილველთა შენდობასა
ყოფდეთ ქკს უვ.

ქორონიკონი უდრის 1718 წელს.

ეს ის დიმიტრი უნდა იყოს, რომელიც მოხსენებულია ნასყიდობის წიგნში 1740 წლის ქვეშ (ს. კაკაბაძე. საისტ. მოამბე, II, 1924, გვ. 177) როგორც მამა უზბაშ ყაფლანისა, ზაალისა, ბერისა და გიორგისა.

2.

ქქს: ტუზ. თიბათვეს. კზ
მივიცვალე.

ქ. ჩვენ დიდის ორბელის ძის
ყაფლანის გიორგის ძე პაპუ[ა]
მივიცვალე სამკვიდროსა ამისგან
დბანის.

ქორონიკონი უდრის 1709 წ.

პაპუა, ძე გიორგისა, ძისა ყაფლანისა, ცნობილია სიგელებში 1674, 1679, 1689 წლების ქვეშ (საქ. სიძ. II, გვ. 255, 258, 259, 430). ეს უძეო ყოფილა (ibid, გ. 243).

3.

ქ. მე დიდის ორბელიანთაგან
თამაზ სარდრის ძის ბატონის
[მზეჭაბუკის?] ძე ფარსადან
• მივიცვალე.

თამაზ სარდალს ექვსი შვილი ყავდა: მამუკა, რამაზ, ფირან, მზეჭაბუკ, ზურაბ, და რევაზ. ძნელი სათქმელია, რომლის შვილია ფარსადან, რომელიც მოწმეთ არის ნაჩვენები ერთს სიგელში 1725 წლისა (საქ. სიძ. II, გვ. 330).

4.

აღვესრულე აპრილს კა.
ქ. ტომობით ორბელიანი
ძეთაგან ბეგისა ყაფლანის
შვილის [სულ]ხან აღვესრულე
ხსენებასა ჩმსა ფიწ მოსი (?)
ყვისისთს (?) ღთის (?)

უქარაგმოთ:

აღვესრულე აპრილის კა.

- ქ. ტომობით ორბელიანი,
ძეთაგან ბეგისა, ყაფლანის
შვილის(ა), [სულ]ხან აღვესრულე.
ხსენებასა ჩემსა ფიწმოსი (?) [ყოფდეთ]
[სი]ყვარულისათჳს ღთისა (?)

შეიძლება იყოს ერასტი მდივანბეგის ძე ეშიკალასბაში

5.

ორბელიანთაგან დავითის ძე
... მდბრე საფლავსა ამას
აღმომკითხველთა შენდობას
[გევედრები]

ქკს უკ.

ქორონიკონი უდრის 1732 წელს.

ეს უნდა იყოს მდივანბეგის ერასტისშვილის დავითის ძე.

6.

.
.
.
.

ქკნი ულზ

. . გი მიცვალა.

ქორონიკონი უდრის 1749 წელს.

7.

ქ: მე ორბელიანთაგან ძე მზე-
ჭაბუკისა რამაზ ვძე ტაგ-
რუცსა ამას
აღვესრულე ფებერვალსა . . .
ქკს ულ.

ქორონიკონი უდრის 1742 წელს.

ეს უნდა იყოს თამაზის ძის მზეჭაბუკის შვილი.

8.

სოფლისა ამის დეღვათაგან
შეიწრებული და უცალო
ქმნილი მრავალთა ცოდვათა
ჩემთაგან დასჯილი მე ყაფ-
ლანის შვილი ორბელი
მივიცვალე ქს ულბ.

ქორონიკონი უდრის 1744 წელს.

ეს ორბელი უნდა იყოს შდივანბეგის ერასტოს შვილი, ძისა ვახტანგისა, რომელიც იხსენიება სიგელში 1717, 1736, 1737 წლ. ქვეშ. (სიძ. II, 299, 386, 389).

9.

. . . ლისა ამის მსწრაფლ . . .
. . . რულისგან დაკლებულ . . .
. . [ლ]უარსაბის(ა) თაძარი შ . . .
.

ეს უნდა იყოს ასლან-ბეგის ძის ლუარსაბის ასული. სხვა წყაროებში არ იხსენიება.

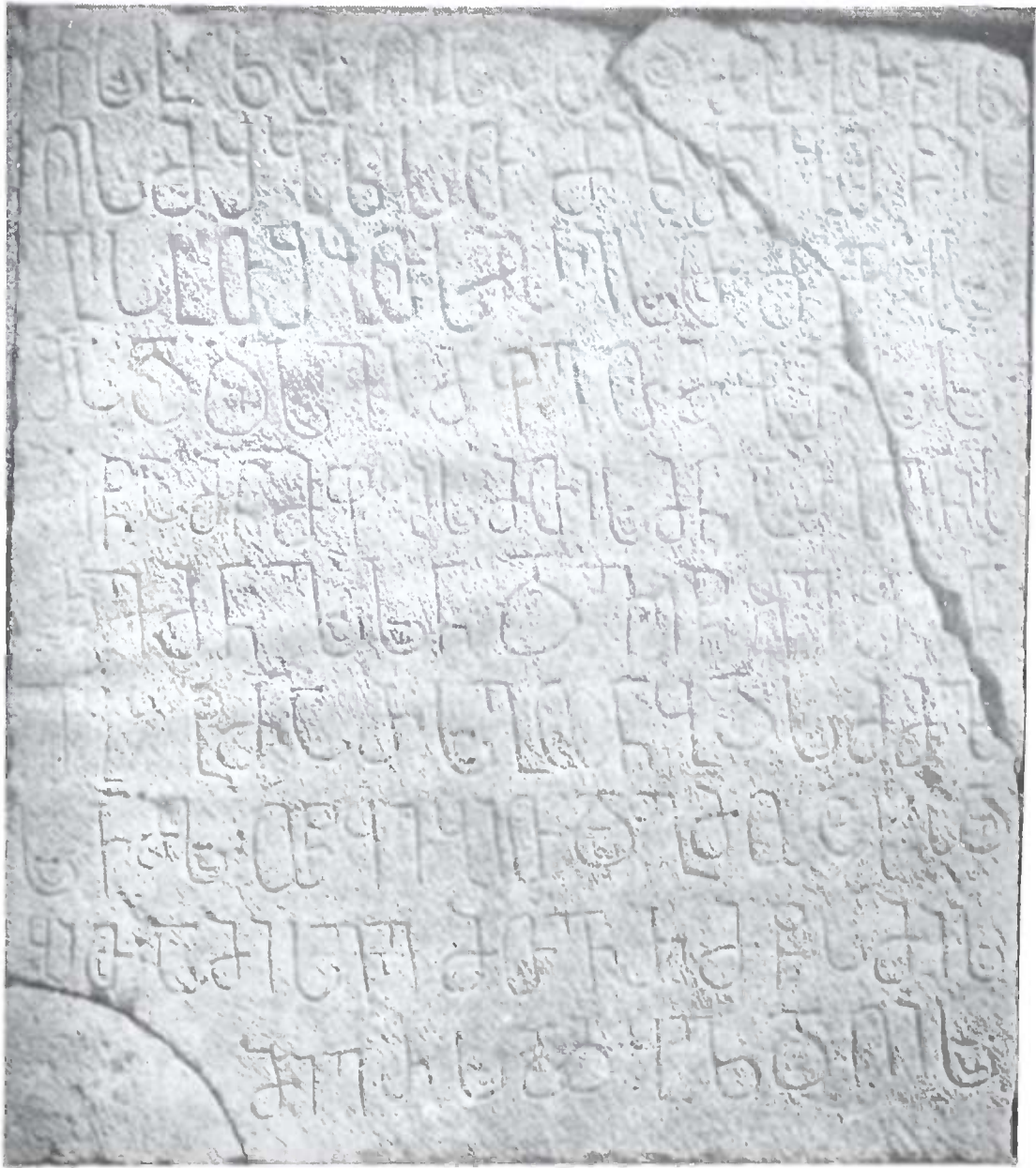
10.

დასავლეთის კარის ბქეში არის სასაფლაო ხუცურის წარწერით:

საქეთა მპყრბლი
დიდისა ეკლესიისა დმა-
ნისისა
. . სამცხე საათაბაგო . . .
მიიცვალა ცოდვილი . . .

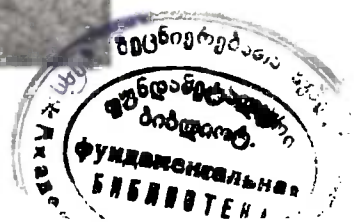
რომელი დბანისის ეპისკოპოსია აქ დამარხულნი, არა სჩანს.

ტაბულა II.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

1. შესავალი	85-86
2. პითარეთის მონასტრის წარწერები	86-93
3. სოფ. ტანძიის ეკლესიის წარწერები	93-95
4. ტანძიის ეკლესიის სვინაქსარის მინაწერი	93-94
5. ჟამ-გულანი ვახტანგ ორბელის ძის ბრძანებით გადაწერილი	94
6. მდებარეობა თევდორ-წმინდანის სოფლისა და წარწერები მისი ეკლესიისა	95-97
7. ხატის სოფლის ეკლესიის წარწერები	98-99
8. წულრულაშენის ეკლესიის წარწერები	99-101
9. დბანისის ეკლესიის წარწერები	101-106

ს უ რ ა თ ე ბ ი:

ჯაბულა I. 1) ასომთავრული წარწერა დასავლეთის კარის მარჯვნივ წულრულაშენის ეკლესიისა.

2) მხედრული წარწერა დბანისის პატარა ეკლესიისა.

ჯაბულა II. ასომთავრული წარწერა სამხრეთის კარისა წულრულაშენის ეკლესიისა.

იურათი ტექსტში: ასომთავრული წარწერა დბანისის სამრეკლოსი, გვ. 102.

შ ე ც დ ო მ ი ს კ ა ხ წ ო რ ე ბ ა

სწერია
დროის (გვ. 85 სტრ. 10 ზემოდან)
ასული (გვ. 108 სტრ. 9 ქვემოდან)

უნდა იყოს
დროს
მეუღლე.